

สงคราม แสงธรรม และประชาธิปไตย: กำเนิดหลักสูตรพระพุทธศาสนา
ในระบบการศึกษาไทย

War, Light of Dharma and Democracy: Beginning of Buddhist
Curriculum in Thai Education System

ณัฐมา สุขชนานันท์¹ / พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง² / ภัททิรา วิภวัญญู³

Nuttama Suphachananan Pollavat Praphattong Pattira Vipavapinyo

¹⁻³สาขาวิชาสังคมศาสตร์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

Social Sciences Program, School of Liberal Art, Mae Fah Luang University

บทคัดย่อ

บทความนี้ประสงค์ศึกษาถึงที่มาของหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระบบการศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจังในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ว่าเกิดขึ้นด้วยปัจจัยเงื่อนไขและบริบทใด จากวิธีการการศึกษาวิจัยเอกสารและการทบทวนพัฒนาการหลักสูตรการศึกษาไทย ควบคู่กับการศึกษาอย่างเชื่อมโยงบริบททางสังคมการเมืองเศรษฐกิจไทย บทความนี้ได้ข้อค้นพบว่า หลักสูตรพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงกับบริบทการต่อสู้ทางอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยกับอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งรัฐไทยและชาติพันธุ์มลายูมีความพยายามอย่างยิ่งในการสกัดกั้นอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ซึ่งหลักสูตรพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างพลเมืองไทยที่ยึดมั่นในประชาธิปไตยและเกรงกลัวภัยคอมมิวนิสต์นั่นเอง

คำสำคัญ: ระบบการศึกษา, หลักสูตรพระพุทธศาสนา, สงครามเย็น

Abstract

This paper aims to study: how was Buddhist Curriculum in Thai Education found in Thai education system that took place in the curriculum in B.E.2521 based on the methodology of documentary research and review of Thai curriculum development in addition, to the terms, conditions, and contexts, it was found that Buddhist curriculum development had been connect to

social, political and economic contexts cold war context. The Buddhist curriculum is closely linked to the ideological, liberal, democratic and communist socialist ideology against Communist ideology. The Thai state and its allies have made great strides in interrupting communist ideology. The Buddhist curriculum is the one important tool to establish Thai civics committed to democracy and fearfull of Communist terrorists.

Keywords: Thai education system, Buddhist curriculum, cold war

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงระบบการศึกษาของไทย พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 (สมัยรัชกาลที่ 6) นับเป็นหมุดหมายแรกในการจัดการการศึกษาไทยอย่างเป็นระบบแบบแผน โดยมีการเปิดโอกาสให้ราษฎรไทยทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างทั่วถึง จากนั้นระบบการศึกษาไทยได้ดำรงและพัฒนามาตลอดช่วงระยะเวลาเกือบ 100 ปี โดยเฉพาะในรอบ 50 กว่าปีที่ผ่านมา มีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของไทย 4 ครั้ง ได้แก่ 1) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 2) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 (และหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) 3) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2544 และ 4) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2551 ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร 2 ครั้งแรกเกิดขึ้นในช่วงบริบทสงครามเย็น (ประมาณทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2520) เป็นสำคัญ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ในช่วงทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2520 เป็นห้วงเวลาแห่งสงครามเย็น เวทีแห่งความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ กับฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียต ความขัดแย้งของ 2 ขั้วอุดมการณ์ดังกล่าวนำไปสู่สงครามตัวแทน (proxy war) ในดินแดนต่างๆ ทั่วโลก เช่น สงครามคาบสมุทรเกาหลี สงครามเวียดนาม รวมถึงความขัดแย้งรุนแรงในหลายประเทศ ดังเช่นกรณีประเทศไทยที่รัฐไทยเลือกเป็นพันธมิตรกับฝ่ายเสรีประชาธิปไตยได้ต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) บริเวณชายแดนรอบรัฐ และให้การสนับสนุนกองทัพอเมริกาในปฏิบัติการรบในเวียดนามและในลาว เช่น การส่งทหารร่วมรบ และการสนับสนุนจัดตั้งฐานทัพหลายแห่งในไทย

ในด้านหนึ่ง ผลสงครามเย็นได้เปลี่ยนแปลงทั้งมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยอย่างกว้างขวาง อาทิเช่น การเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2504 ส่งผลสืบเนื่องถึงการกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจและขยายอำนาจรัฐไปสู่ภูมิภาค การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และการเคลื่อนย้ายประชากรเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อแสวงหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นต้น เช่นเดียวกับ มิติทางการศึกษาที่รัฐไทยพยายามพัฒนาหลักสูตรการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ในห้วงเวลาและบริบทสงครามเย็นดังกล่าว ดังนั้น ในการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาแต่ละครั้ง นอกจากจะสะท้อนทิศทางและความมุ่งหมายของรัฐไทยในการพัฒนาคน (ตั้งแต่ระดับเยาวชน) เพื่อ นำไปสู่การเป็นกำลังของประเทศชาติแล้ว การเกิดขึ้นของหลักสูตรยังสะท้อนย้อนถึงที่มาของ หลักสูตรว่าเกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ในยุคนั้นๆ ด้วย กรณี การเกิดหลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2503 และหลักสูตรการศึกษาในปี พ.ศ. 2521 จึงไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง โดดเดี่ยว หากแต่เกิดขึ้นโดยแรงผลักดันของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยอันมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ

บทความนี้ ประสงค์ฉายภาพช่วงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 ไปสู่ หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 อันมีนัยสำคัญของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยเป็นแรงขับเคลื่อนของการปรับเปลี่ยนหลักสูตร โดยบทความนี้จะเสนอ “กำเนิดหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระบบ การศึกษาไทย” ในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 เป็นกรณีตัวอย่าง เนื่องจากหลักสูตรพระพุทธ ศาสนาได้ถูกดัดริเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ซึ่งย่อมเป็นประเด็นที่ น่าสนใจในทางวิชาการว่า หลักสูตรที่เกี่ยวกับศาสนาที่กล่าวถึงความ “สะอาด สว่าง สงบ” ได้เกิดขึ้น บนเปลวเพลิงและเถ้าถ่านของสงครามความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยกับ อุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้อย่างไร ทั้งนี้ผู้เขียนจะใช้แนวคิด “ปฏิบัตินิยม” (pragmatism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาการศึกษาชาวอเมริกันและแนวคิดปรัชญาการศึกษาของ สาโรช บัวศรี นักการศึกษาคนสำคัญของไทย เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษานี้

วิธีดำเนินการศึกษา

บทความนี้ใช้การวิจัยเอกสารเป็นวิธีศึกษาหลัก โดยเป็นเอกสารหนังสือ บทความวิชาการ และสารสนเทศออนไลน์ การเข้าร่วมสัมมนา 100 ปี จอห์น ดิวอี้ กับการศึกษาไทย ศึกษาบริบททาง สังคมไทยและสังคมโลกในช่วงที่ประเทศไทยได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา

รวมถึงเอกสารของเหล่าลูกศิษย์ของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรีที่เขียนขึ้นจากแนวคิด “พัฒนาการนิยม” และใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์ว่าด้วย “ปฏิบัตินิยม” (pragmatism) เป็นกรอบในการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา

สงครามเย็นและระบบการศึกษาของไทย

ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปทั่วโลก สงครามกลางเมือง สงครามแบ่งแยกดินแดน ความขัดแย้งทางการเมืองภายในแต่ละประเทศ และการทุ่มงบประมาณในด้านต่างๆ เช่น การสำรวจอวกาศ การสนับสนุนการพัฒนาประเทศพันธมิตร คือตัวอย่างที่เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สงครามเย็น

สำหรับรัฐไทยในห้วงบริบทสงครามเย็นช่วงทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2520 การเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2504 เป็นฉบับแรก นับเป็นรูปธรรมที่ทำให้โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมโหฬาร ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากการสนับสนุนของประเทศฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย (นำโดยสหรัฐอเมริกา) ที่มีต่อรัฐไทยอย่างมากในฐานะที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการสกัดกั้นการแพร่ขยายของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ที่คืบคลานเข้ามาจากประเทศอินโดจีน (เวียดนามและลาว) ตามความเชื่อทฤษฎี “โดมิโน” ขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเองก็ใช้ปฏิบัติการ “ป่าล้อมเมือง” ตามบริเวณชายแดนรัฐไทย รณรงค์ให้ชาวนาร่วมต่อสู้กับรัฐบาลทหารส่วนกลาง นอกจากวิธีการทางสงครามแล้ว ฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะเป็นการกุมใจมวลชนคนไทยให้ต่อต้านคอมมิวนิสต์ร่วมกับรัฐและพันธมิตรได้

ผลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรก ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนจากเกษตรแบบยังชีพสู่เกษตรเชิงพาณิชย์ เกิดภาคอุตสาหกรรมจากการลงทุนต่างชาติ (โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น) กรุงเทพฯเริ่มกลายเป็นมหานครที่เต็มไปด้วยตึกสูง รถยนต์ และมลพิษ เกิดเมืองใหญ่ตามหัวเมือง เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา พิษณุโลก หาดใหญ่ เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจแปรเปลี่ยน โครงสร้างทางสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด ผู้คนหลั่งไหลเข้าสู่เมืองใหญ่ตามความต้องการของตลาดแรงงาน รวมถึงแสวงหาโอกาสทางการศึกษา นำมาสู่การเกิดขึ้นชนชั้นกลางที่มีการศึกษาและรับเอาความคิดแบบตะวันตกอันทันสมัย ด้านวัฒนธรรมเองก็เปลี่ยนแปลงจากไทยแบบดั้งเดิม รสนิยม การแต่งกาย บทเพลง วิธีการ

ใช้ชีวิต ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนาเป็นอย่างมาก (Wyatt, 2003; Baker & Phongpaichit, 2014) บทเพลง สุรพล สมบัติเจริญ น่าจะสะท้อนภาพสังคมเมืองไทยภายใต้ร่มเงาของสงครามเย็นได้เป็นอย่างดี เช่น เสียวไส้ ของปलอม อีสานตีนกรุง สนุกเกอร์ ป่าซาง ครรชนิไฉไล คนได้ใจชื่อ เบ่งโขง เสียงเรียกจากหนุ่มไทย เขาพระวิหาร ฯลฯ เนื้อหาเต็มไปด้วยการบรรยายถึงความเจริญของกรุงเทพ การจราจร แท็กซี่ สถานบันเทิง ค่านิยมหญิงชายรุ่นใหม่ที่เขาอย่างตะวันตก การท่องเที่ยวในหัวเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่ อุตรธานี และสงขลา รวมถึงการบรรยายความรู้สึกของทหารที่พลัดถิ่นเพื่อปกป้องแดนไทย หรือแม้แต่การเสนอบทเพลงต่อต้านจักรวรรดิฝรั่งเศสกรณีเขาพระวิหาร เป็นต้น เป็นต้นว่า เพลง “เสียวไส้” และเพลง “ของปलอม” บรรยายถึงสังคมเมืองกรุงที่มีรถลาวิ่งพล่าน หญิงสาวแต่งตัวทันสมัยวามจนผู้ชายต้องเสียวไส้ หรือเพลง “สนุกเกอร์” และ “อีสานตีนกรุง” ที่เสียงถูกคู่ในเพลงพูดเป็นภาษาอีสานสะท้อนการเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองกรุงของชาวอีสาน ขณะที่เพลง “ป่าซาง” “ครรชนิไฉไล” “คนได้ใจชื่อ” กล่าวถึงการท่องเที่ยวหัวเมืองใหญ่ที่มีนัยยะถึงความเจริญที่เริ่มขยายไป และเหนือกว่านั้น เพลงของสุรพลยังกล่าวถึงการเมืองการทหาร เช่น เพลง “เสียงเรียกจากหนุ่มไทย” พูดถึงความรู้สึกของทหารที่พลัดถิ่นเพื่อปกป้องแดนไทย และเพลง “เขาพระวิหาร” เสนอเนื้อหาต่อต้านจักรวรรดิฝรั่งเศสกรณีเขาพระวิหาร เพลง “พลอร์เฟื่องฟ้า” ของสุนทราภรณ์ ที่กล่าวถึงความศิวิไลซ์ของเมืองกรุง “..ครั้นครั้น ดังเพลง สวรรค์ วิมานคนธรรมดา หลั่นฟ้ามาไกล เทพบุตรนางฟ้าไทย โอบกอดกันพลั่วไป พลั่วไป พร้อมกับ เสียงเพลง” แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างชัดเจน

ที่มา: <http://topicstock.pantip.com>

ภาพที่ 1: กองบัญชาการฝูงบินที่ 432 อุตรธานีในช่วงสงครามเวียดนาม

ระบบการศึกษาของไทย

ระบบการศึกษาไทยเริ่มมีจุดเริ่มต้นเมื่อเกือบ 100 ปีที่แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 เพื่อให้ราษฎรไทยทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างถ้วนทั่ว อย่างไรก็ตาม หลักสูตรการศึกษาในยุคนั้นยังไม่ได้กำหนดอย่างชัดเจน เป็นเพียงการเรียนตามตำรา ระบบการศึกษาไทยมีหลักสูตรอย่างอย่างจัดนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาทั้งหมด 4 ครั้ง คือ 1) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 2) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 (และหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) 3) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2544 และ 4) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2551 โดยสามารถสรุปลักษณะของหลักสูตรการศึกษาทั้ง 4 ช่วงได้ดังนี้

1) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503

หลักสูตรนี้เป็นยุคที่เน้นให้นักเรียนมีทักษะ 4 ด้าน พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา โดยมุ่งเน้นการสอนรายวิชา การสอนของครูมีลักษณะบอกเล่า เขียนบนกระดาน นักเรียนจะต้องเชื่อฟังครูเท่านั้น ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ได้เอง ส่วนการประเมินผลจะตัดสินเป็นร้อยละ นักเรียนที่สอบผ่านคือผู้ที่สอบได้คะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ส่วนผู้ที่สอบได้ต่ำกว่าร้อยละ 50 จะต้องเรียนซ้ำชั้น เป็นการศึกษาแบบแพ็คดอก

2) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521

หลักสูตรยุคนี้มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคม เป็นหลักสูตรแบบเน้นสาระที่เป็นความเป็นจริง (สารัตถนิยม) การเรียนการสอนมุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง (child-center) มีวิชาเลือกให้นักเรียนสามารถเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ อีกทั้งใช้สื่อการสอนที่น่าสนใจ เช่น ภาพสไลด์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ส่วนการวัดผลจะวัดผลเป็นรายจุดประสงค์ ตัดสินผลการเรียนเป็นรายภาค แต่ละวิชามีผลการเรียน 4 3 2 1 0 นำผลการเรียนแต่ละวิชาคูณด้วยน้ำหนักของหน่วยการเรียน แล้วรวมหาค่าเฉลี่ย 0 – 4 ไม่มีการเรียนซ้ำชั้น หากสอบไม่ผ่านรายวิชาใดก็สามารถสอบซ่อมวิชานั้น

3) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2544

หลักสูตรยุคนี้พยายามแก้ปัญหาส่วนที่พร่องไปไม่สมบูรณ์จากหลักสูตรการศึกษาพุทธศักราช 2521 จึงมุ่งเน้นการกำหนดหลักสูตรที่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการของท้องถิ่น การจัดการเรียน

การสอนที่ให้ความสำคัญกับคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี รวมทั้งภาษาต่างประเทศ และประการสำคัญคือ การจัดทำหลักสูตรที่สามารถสร้างพื้นฐานทางการคิดวิเคราะห์ให้กับผู้เรียน

4) หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2551

หลักสูตรยุคนี้ซึ่งใช้มาจนถึงปัจจุบัน มุ่งเน้นการเพิ่มสมรรถสำคัญของผู้เรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน มีการกำหนดตัวชี้วัดมาให้ เป็นการจัดหลักสูตรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ ของโลก และให้นักเรียนมีศักยภาพพร้อมที่จะแข่งขัน และร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในระดับนานาชาติ จุดหมายของหลักสูตรจึงมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีมีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อขั้นที่สูงขึ้น และประกอบอาชีพ(คู่มือหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551.กระทรวงศึกษาธิการ)

หลักสูตรการศึกษาไทยภายใต้บริบทสงครามเย็น

กล่าวได้ว่าผู้นำโลกเสรีประชาธิปไตยอย่างเช่นสหรัฐอเมริกาได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สยามประเทศอย่างใหญ่หลวงทั้งในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ในมิติดวงการศึกษาที่เช่นกัน รัฐบาลสหรัฐและรัฐบาลไทยได้สนับสนุนให้ทุนนักศึกษาไปเรียนต่อที่สหรัฐอเมริกา ในช่วงทศวรรษ 2490 จากจำนวนนักศึกษาไทยที่จบจากอเมริกามีเพียงหลักร้อยได้เพิ่มขึ้นเป็นกว่า 7 พันคนในช่วงทศวรรษ 2520 (Baker & Phongpaichit, 2014) ผลผลิตทางการศึกษาแบบอเมริกันได้กลับมารับใช้รัฐไทยซึ่งส่วนใหญ่คือภาคราชการ เช่นเดียวกับภาคการศึกษา (โดยกระทรวงศึกษาธิการ) ที่มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขึ้นอย่างเป็นระบบเมื่อ พ.ศ. 2503 และสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศตามแนวทางของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยประสงค์ให้ระบบการเรียนตามตำราตามแนวทางพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ปรับเปลี่ยนเป็นระบบการศึกษาที่สนองความต้องการของสังคมและบุคคลโดยสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 และยิ่งทวีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมากขึ้นในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ที่เกิดจากแรงผลักดันอันเข้มข้นของแนวคิดอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยที่ต้องการสกัดกั้นอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่มีชัยเหนืออเมริกาในสงครามเวียดนามในปี พ.ศ. 2518

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 กับ หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 ยังได้รับอิทธิพลจากบริบทการต่อต้านคอมมิวนิสต์น้อยกว่าหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ด้วยยังเป็นช่วงต้นของสงครามเย็น สหรัฐอเมริกาสันับสนุนรัฐไทยในด้านการทหารมากกว่าด้านอื่น กล่าวคือ ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับอำนาจละมุน (soft power) มากนัก หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 จึงยังเป็นเพียงการมุ่งพัฒนาทักษะรายวิชาเพื่อให้นักเรียนนำวิชาความรู้ไปใช้ประโยชน์ในสังคมได้ ดังนั้นหากยังสอบไม่ผ่านตามเกณฑ์ร้อยละ 50 ก็จะต้องเรียนซ้ำชั้น ตามระบบแบบ “แพ็คค้อก” ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ที่เกิดขึ้นช่วงปลายสงครามเย็น ได้สะท้อนอุดมการณ์ประชาธิปไตยดังเช่น การให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ความรู้ที่ได้ต้องสามารถรับใช้สังคมที่พัฒนา (ตามแบบตะวันตก) อันมีนัยยะของการห่างไกลจากอุดมการณ์คอมมิวนิสต์นั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ได้เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับบริบทสงครามเย็นอันมีแรงขับเคลื่อนจาก “ความทันสมัย” ตามนัยยะของ “อเมริกันนิยม” (Americanization) ที่พยายามพัฒนามิติต่างๆ ของสังคมไทยให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย โดยเฉพาะ ในแง่ของการจัดการหลักสูตรแบบเน้นสาระที่เป็นความเป็นจริง (สารัตถนิยม) การเรียนการสอนมุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง (child - center) สะท้อนความเป็นอเมริกันนิยมหรือประชาธิปไตยนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นผลงานของนักการศึกษาที่เป็นผลผลิตของการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ดังกรณีนักการศึกษาคนสำคัญของไทยอย่าง สาโรช บัวศรี ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสหรัฐอเมริกานับตั้งแต่การที่ท่านเข้ารับการศึกษาและร่วมมือทำงานด้านการศึกษาในไทย

สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาหาแนวทางความร่วมมือทางวิชาการการศึกษา(ชื่อในขณะนั้น)ผ่าน USOM ได้เข้าพบกับ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษาในขณะนั้นและฟังพอใจในคำตอบของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช เป็นอย่างมากและได้สนับสนุนเงินช่วยเหลือในเวลาต่อมาตลอดจนมหาวิทยาลัยอินเดียน่าได้ให้การสนับสนุนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาให้ส่งบุคลากรไปเรียนต่อในวุฒิปริญญาตรี (Praphattong, 2014)

กำเนิดหลักสูตรพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทย

กรณีการเกิดขึ้นของหลักสูตรใหม่ดังเช่นวิชาพุทธศาสนาภายใต้หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 คือตัวอย่างอันชัดเจนของภาพฝ่ายอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยต้องการใช้เป็นเครื่องมือ

(ในฐานะอำนาจละมุน [soft power]) ในการต่อต้านอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในรัฐไทย การใช้แสงธรรมฉายส่งอุดมการณ์ประชาธิปไตยผ่านระบบการศึกษาให้คนในรัฐชาติ (โดยเฉพาะเยาวชน) ได้รับรู้ เห็นตามและเห็นงามด้วย เพื่อมิให้อุดมการณ์คอมมิวนิสต์เข้ามาในรัฐ และสังคมได้นั้น ย่อมเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า กำเนิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งในบทความนี้ จะพยายามตอบคำถามในประเด็นนี้ด้วยการพิจารณาจากปรัชญาการศึกษาของ साโรช บัวศรี นักการศึกษาคนสำคัญของไทยและผลผลิตโดยตรงของความทันสมัยแบบอเมริกันที่เกิดขึ้นในรัฐไทย (Americanization) ท่ามกลางบริบทของสงครามเย็น

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับบทบาทการพัฒนาการศึกษาไทย

สาโรช บัวศรี เป็นบุตรคนโตของ ขุนประทุมศิริพันธ์ (เจริญ บัวศรี) แห่งเมืองภูเก็ต หลังจากท่านได้อักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และรับราชการครูประมาณ 10 ปี ท่านได้รับทุนการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ณ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ จากกระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา จนสำเร็จการศึกษาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 อันเป็นต้นสงครามเย็นในคาบสมุทรอินโดจีน สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาสนับสนุนรัฐไทยในการต่อต้านฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่ระอุอยู่ในประเทศเวียดนามและลาว ท่านกลับมาทำงานด้านการศึกษาจนได้เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ภายหลังเปลี่ยนเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งท่านได้เป็นอธิการคนแรกของวิทยาลัย การทำงานอันโดดเด่นของท่านทำให้ท่านได้เป็นรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2512-2513 เป็นอธิบดีกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ. 2513-2516 และกลับมาเป็นรองปลัดกระทรวงเดิมในปี พ.ศ. 2517 จนถึงเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2519

ประวัติของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า นักการศึกษาท่านนี้ ได้ถูกทำให้เป็นอเมริกัน (Americanization) มานับตั้งแต่ได้รับทุนไปศึกษาต่อประเทศสหรัฐอเมริกา จนกลับมาทำงานด้านการศึกษา (เริ่มต้นจากงานปฏิบัติการสำนักงานบริหาร) ท่ามกลางบริบทสงครามเย็นที่รัฐไทยพัฒนาตนเองตามแนวทางที่สหรัฐอเมริกาได้วางเอาไว้เพื่อประโยชน์ในการต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ท่านมีบทบาทเป็นอย่างมากในการปฏิรูประบบการศึกษาไทย ดังข้อสังเกตในบทความของ พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง นักวิชาการวัฒนธรรมศึกษาที่ว่า

“แต่เดิมนั้นวิทยาลัยวิชาการศึกษาไม่มีการเรียนถึงขั้นปริญญา แต่เมื่อ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เข้ามาทำงานในฐานะอาจารย์และก้าวขึ้นสู่ผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนน

ประธานมิตร ก็ได้เริ่มใช้วิธีการสอนและเนื้อหาวิชาการศึกษาแบบใหม่ สร้างคำใหม่และความหมายใหม่ของการศึกษาหลายคำ เช่น คำว่า Experience, Integration, Interaction มีคำในศัพท์ทางการศึกษาที่สร้างขึ้นใหม่หลายคำ แต่สามคำนี้ เป็นคำที่ได้รับความประทับใจของผู้ที่เคยเรียนและศึกษาจากอเมริกาว่าจะกลับมาประกาศการศึกษาแบบใหม่ที่ดีว่าเป็นความก้าวหน้ามากกว่าอดีต ถึงขั้นตกลงกันว่าจะกลับมาตั้งสมาคมการศึกษาแบบอเมริกาและเผยแพร่แนวคิดนี้” (Praphattong, 2014)

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ไม่ได้นิยมอเมริกันทั้งแท่ง หากแต่ท่านพยายามนำความคิดแบบอเมริกันมาประยุกต์ (ปฏิรูป) ใช้กับระบบการศึกษาไทย ด้วยเห็นว่าการศึกษาระดับสูงในกระทรวงศึกษา ก็ยังเห็นบทบาทในการผลักดันปฏิรูประบบการศึกษาแบบอเมริกันของท่านอย่างชัดเจน เจกเช่นกรณีช่วงปี พ.ศ. 2511 ระหว่างดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ท่านได้รับทุนศึกษาค้นคว้าจากศูนย์ตะวันออก-ตะวันตก (East-West Center) มหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา จนได้ผลงานวิชาการฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง A Philosophy of Education for Thailand: The Confluence of Buddhism and Democracy (Buasri, 1980) อันมีผลสืบเนื่องต่อการกำเนิดหลักสูตรพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทยภายใต้หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 นั่นเอง

“จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย”

แม้ว่าผลงานการค้นคว้า (หนังสือ) “ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย” ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จะจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2511 และท่านเองก็เกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2519 แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ปรัชญาการศึกษาของท่านได้ตกทอดสู่หลักสูตรการศึกษาปี พ.ศ. 2521 โดยเฉพาะผลงานเล่มดังกล่าวนี้ที่สาโรชมีจุดมุ่งหมายชัดเจนในการนำเสนอ... “แนวคิดและหลักสูตรพุทธศาสนาแก่ครู อาจารย์ นักศึกษา และนักการศึกษาไทย เพื่อคิดสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นมาจากแนวคิดและหลักพุทธศาสนา...เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นเจตนาอันยาวนานเกี่ยวกับปรัชญาศึกษาไทย” (Buasri, 1980)

ใจความสำคัญของหนังสือเล่มนี้คือการพยายามเสนอแนวคิดพระพุทธศาสนาในคำศัพท์ที่ง่ายและเข้าใจง่ายโดยใช้วิธีการนำเสนอที่เรียกว่า “วิธีทางวิทยาศาสตร์” ที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักธรรมอย่าง “ปฏิจกสมุปบาท” และ “อริยสัจ 4” หลักธรรมปฏิจกสมุปบาทนั้นแสดงให้เห็นถึงเหตุผลแห่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป อย่างร้อยรัดกันอย่างมีต้นสายที่เชื่อมโยงไปจนถึงปลายเหตุ ซึ่งเปรียบได้กับ “ห่วงโซ่แห่งเหตุผล” หรือในเชิงตรรกะทางวิทยาศาสตร์ ในขณะที่หลักธรรม “อริยสัจ

4” สามารถเชื่อมโยงกับวิธีการแก้ปัญหา (problem-resolving) ในโลกตะวันตกซึ่งสอดคล้องกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 1

ความเชื่อมโยงของหลักธรรม “อริยสัจ 4 กับ “วิธีการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์”

อริยสัจ 4	problem-resolving
ทุกข์ (ความทุกข์)	สถานการณ์ที่เป็นปัญหา
สมุทัย (สงสัย)	การตั้งสมมติฐาน
นิโรธ (การดับ)	การทดลอง
มรรค (หนทาง)	การวิเคราะห์และสรุปผล

ประการสำคัญของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ชื่นนี้ได้เสนอว่า หลักธรรมคำสอนของ “พุทธศาสนาสอนให้ เคารพในเอกัตบุคล การเคารพผู้อื่น สิทธิส่วนบุคคล ความร่วมมือและการมีส่วนร่วม ความศรัทธาในสติปัญญา ซึ่งในสายตาของคนสมัยใหม่คืออุดมการณ์ของสังคมประชาธิปไตยนั่นเอง” และท่านยังเสนอว่า

“ตามที่เราเห็นแล้วว่า การคิดหาปรัชญาการศึกษาที่ปฏิบัติได้จากพระพุทธศาสนาอย่างตรงไปตรงมา ย่อมมีทางเป็นไปได้ และปรากฏว่าปรัชญาที่ได้รับนี้มีความคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาตามหลักประชาธิปไตยที่ปฏิบัติอยู่ในโลกตะวันตกทุกวันนี้มากเหลือเกิน”

ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลรวบยอดมาสู่สิ่งที่ท่านเรียกว่า “จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย” นั่นเอง

การสนับสนุนรัฐชาติเรื่อยมาและยังเข้มข้นมากขึ้นในบริบทสงครามเย็น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของศาสตราจารย์ สาโรช บัวศรี ที่ว่าปรัชญาการศึกษาที่ปฏิบัติได้จากพระพุทธศาสนาอย่างตรงไปตรงมา ย่อมมีทางเป็นไปได้ และปรากฏว่าปรัชญาที่ได้รับนี้มีความคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาตามหลักประชาธิปไตยที่ปฏิบัติอยู่ในโลกตะวันตกทุกวันนี้ โดยวิชาว่าด้วยพระพุทธศาสนาพัฒนาการมาจากวิชาจริยศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มุ่งหมายให้ผู้เรียนมีจริยา (การปฏิบัติตน) อย่างเกื้อหนุนต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 วิชาจริยธรรมถูกเปลี่ยนเป็นวิชาจริยศึกษา วิชาพลเมือง และวิชาศีลธรรม ตามลำดับ ซึ่งมุ่งหมายให้ผู้เรียนปฏิบัติตนอย่างสอดคล้องกับความต้องการของรัฐชาติ โดยเฉพาะช่วงสงครามเย็นเริ่มก่อตัวในทศวรรษ 2490 คนยิวเคราะห์ว่า “พุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทย ซึ่งเป็นหลักประกันว่าจะไม่เป็นคอมมิวนิสต์” และพุทธศาสนามีบทบาทมากขึ้นในหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 มีการเรียนการสอนที่กล่าวในวิชาสังคมว่าด้วยเรื่อง ธรรมเนียม ศีลธรรม และวัฒนธรรม พุทธประวัติ เบญจศีล เบญจธรรม คุณสมบัติของผู้ดี มารยาททางสังคม และประการสำคัญคือ มุ่งให้ผู้ศึกษา รู้จักสิทธิหน้าที่ ชำรงไว้ซึ่งชาติ ศาสน์ กษัตริย์ วัฒนธรรมไทย และดำรงตนเป็นพลเมืองของชาติในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมุ่งหมายต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์อย่างตรงไปตรงมา

จนเมื่อหลักสูตรการศึกษาถูกพัฒนาอีกครั้งใน พ.ศ. 2521 การเรียนการสอนพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างจริงจัง ในระดับประถมศึกษามีการเรียนการสอนพุทธศาสนาอยู่ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สพข.) และวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สตน.) ส่วนในระดับมัธยมมีการเรียนการสอนในวิชาสังคม โดยมีอัตราการสอนพระพุทธศาสนาเป็นสัดส่วนเวลาที่มากกว่าหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 จนเมื่อ พ.ศ. 2524 เกิดวิชาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และวิชาพระพุทธรูปและพุทธศิลป์ในประเทศไทย อย่างเป็นเอกเทศจากวิชาอื่นๆ ซึ่งกล่าวได้ว่า หลักสูตรพระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ที่ต้องการทุกคนได้รับการศึกษาและพัฒนาสังคม เป็นคนดีมีคุณภาพ การรู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีอย่างมีหลักการและเหตุผล ปลุกฝังให้ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดีของสังคม ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และมีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองตามวิถีประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

หลักสูตรพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นในช่วงปลายสงครามเย็น ที่รัฐไทยต้องเผชิญทั้งภัยคอมมิวนิสต์และความไร้เสถียรภาพทางการเมือง เช่น การกวาดล้างขบวนการนักศึกษาเดือนตุลาคม 2519 และความพยายามทำปฏิวัติรัฐประหารของฝ่ายทหารและนักการเมืองหลายครั้งในช่วงนี้ ซึ่งในทางหนึ่งหลักสูตรพระพุทธศาสนาได้สะท้อนถึงทั้งความมุ่งหมายของรัฐ การเป็นเครื่องมือของรัฐภายใต้บริบททางการเมืองดังกล่าวอย่างชัดเจน และอีกทางหนึ่งหลักสูตรพระพุทธศาสนาก็แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการธำรงและพัฒนาสังคมไทยให้พ้นจากวิกฤติในเงื่อนไขบริบทเหล่านั้นได้ สอดคล้องกับข้อสรุปของคณัยในบทความของเขาที่ว่า

การที่วิชาพระพุทธศาสนาได้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเป็นประชาธิปไตย เช่น ความมุ่งหมายเพื่อให้รู้จักเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่ของตนเองและผู้อื่นบนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรมและศาสนามีความสำคัญในการเป็นคนไทยร่วมกัน รักษาดี รักษาประชาธิปไตย ความมุ่งหมายดังกล่าวนี้สาเหตุหนึ่งน่าจะเกิดจากในสมัยที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลได้ดำเนินการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์โดยใช้ "การเมืองนำทหาร" ซึ่งนับว่าเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง (Prechapermprasit, 2006)

กล่าวได้ว่า หลักสูตรพระพุทธศาสนาที่มุ่งหมายให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีอย่างมีหลักการและเหตุผลที่ดี มุ่งให้เป็นพลเมืองดีของสังคมที่ดี และมุ่งให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองตามวิถีประชาธิปไตยที่ดี เหล่านี้สอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาของสาขาที่พยายามเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ซึ่งนำไปสู่สิ่งที่สาขาโรชเรียกว่า “จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย” นั่นเอง

ภาพที่ 3: ตัวอย่างแบบเรียนพระพุทธศาสนาในปัจจุบันที่เป็นมรดกการวางรากฐานมาจากหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521

อภิปรายผล

เป็นที่น่าสนใจที่หลักสูตรพระพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทยที่เปรียบได้กับ “แสงธรรม” ที่จะส่องสว่างให้ทางเดินชีวิต กำเนิดขึ้นท่ามกลางบริบทแห่งเปลวเพลิงของสงครามเย็นที่รัฐไทยเข้าไปพัวพัน และอุดมการณ์ประชาธิปไตยก็เป็นสิ่งที่รัฐไทยเชื่อว่าจะนำพาประเทศให้รอดพ้นภัยคอมมิวนิสต์และมีความพัฒนามั่นคงได้ และถึงแม้ว่า เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนามีการเรียนการสอนมานับตั้งแต่เกิด พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 สมัยรัชการที่ 6 แล้วก็ตาม แต่การจัดทำหลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2521 ถือว่าเป็นการกำเนิดหลักสูตรพระพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทยอย่างแท้จริง เมื่อมีการเน้นการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาในทุกระดับชั้น

แรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทในระบบการศึกษาและสังคมไทยก็คือประชาธิปไตยและภัยคอมมิวนิสต์ เมื่อรัฐไทยเลือกฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยโดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ประเทศไทยจึงได้รับการสนับสนุนทั้งด้านการทหารและการพัฒนาเศรษฐกิจ (รวมถึงสังคม) ในฐานะที่เป็นประเทศยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์จากประเทศเพื่อนบ้านอย่างเวียดนามและลาว นอกจากการสนับสนุนไทยด้านการทหารแล้วสหรัฐอเมริกายังสนับสนุนด้าน

เศรษฐกิจสังคมด้วย และเรื่องการศึกษาก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สหรัฐอเมริกาและรัฐไทยเห็นว่าจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์โดยการสร้างพลเมืองตามแนวทางประชาธิปไตย ที่สุดแล้วสังคมไทยก่อเกิดสิ่งที่เรียกว่า ความทันสมัยยุคอเมริกัน ในแง่การศึกษามีการกล่อมเกลายาวชนในโรงเรียนให้เป็น “พลเมืองที่มีบุคลิกทางศีลธรรมแบบพุทธศาสนา” ในที่สุด

“แนวคิดปฏิบัตินิยม” (pragmatism) หลักการสำคัญในการจัดการศึกษาแบบดิวอี้ ที่เรียกว่า มุ่งเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (learning by doing) หรือการเรียนรู้แบบให้เด็กเป็นศูนย์กลาง (child - center) เน้นการแก้ปัญหาและการคิดแบบวิเคราะห์ การทำงานแบบกลุ่มและพัฒนาทักษะด้านสังคม เน้นการเรียนรู้ชั่วชีวิตและทักษะทางสังคม การเลือกเนื้อหาสาระโดยการมองไปที่คำถามว่าทักษะอะไรจำเป็นสำหรับสังคมในอนาคต และประการสำคัญ คือ การศึกษาสำหรับความรับผิดชอบด้านสังคมและประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่พยายามปรับใช้หลักพุทธศาสนาอาทิเช่น “ปฏิจตุสมุปบาท” และ “อริยสัจ 4” อย่างเชื่อมโยงกับ “วิธีทางวิทยาศาสตร์” ที่เปรียบเป็นห่วงโซ่แห่งเหตุผลและเชื่อมโยงกับวิธีการแก้ปัญหา (problem-resolving) และด้วยความที่สาโรชมีบทบาทสำคัญในระบบการศึกษาไทย (โดยเฉพาะในฐานะรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ) แนวคิดของท่านย่อมมีผลต่อการจัดการหลักสูตรการศึกษาไทยในยุคของท่านและยุคต่อมาอย่างปฏิเสธไม่ได้

ชีวิต การศึกษาและการทำงานของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นับว่ามีบทบาทการพัฒนาการศึกษาไทยในยุคสงครามเย็นเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้รับปรัชญาการศึกษาแบบอเมริกันทั้งจากการศึกษาและการทำงานวิชาการ ข้อเสนอของสาโรชใน “ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย” สะท้อนความปรารถนาการจัดการศึกษาตามปรัชญาของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักการศึกษาคนสำคัญของสหรัฐอเมริกาอย่างเห็นได้ชัด

ด้วยความที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีบทบาทสำคัญในระบบการศึกษาไทย โดยเฉพาะในฐานะรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แนวคิดของท่านย่อมมีผลต่อการจัดการหลักสูตรการศึกษาไทยในยุคของท่านและยุคต่อมาอย่างปฏิเสธไม่ได้ ดังเช่น กำหนดหลักสูตรทัศนศิลป์ (Visual Arts) ที่มีศาสตราจารย์ อารี สุทธิพันธุ์ ลูกศิษย์ของสาโรชที่สร้างหลักสูตรความรู้ทางศิลปะตามแนวทางปรัชญาปฏิบัตินิยม อารีเสนอว่า “การเรียนการสอนศิลปะจะต้องสามารถวัดและประเมินผลได้ ทำให้การศึกษาศิลปะมีความน่าเชื่อถือในสังคมวิทยาศาสตร์เป็นใหญ่ที่มีกลุ่มคนที่

เรียกว่า “นักเทคโนโลยี (technocrat)” ที่มีอำนาจในการสร้างความจริงให้กับสังคมไทยในช่วงสงครามเย็น” (Prapattong, 2014)

สรุปผลการศึกษา

1. ความทันสมัยในยุคอเมริกันได้สนับสนุนการสร้างพลเมืองที่มีบุคลิกภาพทางศีลธรรมแบบพุทธศาสนาโดยการกล่อมเกลาระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นกลไกของรัฐ คือ มุ่งเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (learning by doing) หรือการเรียนรู้แบบให้เด็กเป็นศูนย์กลาง (child - center) เน้นการแก้ปัญหาและการคิดแบบวิเคราะห์ (problem-resolving) ที่เชื่อมโยงของหลักธรรม “อริยสัจ 4 กับ “วิธีการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์” การทำงานแบบกลุ่มและพัฒนาทักษะด้านสังคม เน้นการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะพิจารณาตัดสินใจ โดยอาศัยประสบการณ์และผลที่เกิดจากการทำงานเป็นกลุ่ม โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. การศึกษาแบบพิพัฒนาการได้แปรสภาพเป็นการศึกษาเชิงพุทธ แนวคิด “พิพัฒนาการนิยม” (progressivism) เป็นแนวคิดการศึกษานันทผลลัพท์ ปฏิบัติแล้วได้ประโยชน์กับคนปฏิบัติ ความรู้จะต้องมาจากการเรียนรู้ การปรับตัว แก้ปัญหาอยู่เสมอสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่พยายามปรับใช้หลักพุทธศาสนาอาทิเช่น “ขั้น 5” “ปัจจุสมุปบาท” และ “อริยสัจ 4” อย่างเชื่อมโยงกับ “วิธีทางวิทยาศาสตร์” ที่เปรียบแนวคิดพุทธศาสนาเป็นห่วงโซ่แห่งเหตุผลและสามารถเชื่อมโยงกับวิธีการแก้ปัญหา (problem-resolving) สาโรชเห็นว่า พุทธศาสนาควรเป็นปรัชญาการศึกษาไทย ในข้อเขียน “ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย” ของสาโรชได้นำเสนอพุทธศาสนาแบบง่ายๆ แล้วนำมาสร้างเป็นปรัชญาการศึกษาแบบกลางๆ ในฐานะเป็นหน่อหนึ่งของพระพุทธศาสนาท่านเชื่อมโยงว่า ธรรมชาติของการศึกษาคือ มุ่งให้เน้นพุทธศาสนาในฐานะ จริยธรรม ไม่ใช่อภิปรัชญาหรือญาณวิทยา การศึกษาจึงเป็นเรื่องของจริยธรรม ศีลธรรม ความสามารถทางสติปัญญา การเป็นพลเมืองดี มีสมรรถภาพทางอาชีพ และเจตคติในทางสันติภาพต่อทุกคน (Buasri, 1980)

3. ประชาธิปไตยกับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน ตามแนวคิดปรัชญาพิพัฒนาการนิยม จะเริ่มด้วยคำถามที่ว่า “ผู้เรียนต้องการเรียนอะไร” จากนั้นครูผู้สอนจึงจัดแนวทางในการเลือกเนื้อหาวิชาและประสบการณ์ที่เหมาะสมมาให้ เน้นการปลูกฝังการฝึกฝนอบรมในเรื่องดังกล่าวโดยการให้

ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (Experience) เนื้อหาวิชาเหล่านี้จะเกี่ยวกับตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับสภาพ และปัญหาในสังคม เรียนรู้จากประสบการณ์ ตลอดจนการเชื่อมโยงกับสังคมจากการเป็นพลเมืองที่ดี ดังที่ศาสตราจารย์รณชัยกล่าวว่า “ปรัชญาการศึกษาที่ปฏิบัติได้จากพุทธศาสนาโดยตรงไปตรงมา มีความคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาตามหลักประชาธิปไตยในโลกตะวันตก” (Buasri, 1980) และผลของการเกิดหลักสูตรและแบบเรียนพระพุทธศาสนา ทำให้ศาสนาเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันของคน ในยุคที่เรียนในหลักสูตรพุทธศักราช 2521 ที่ทำให้เข้าใจในพุทธศาสนาง่ายขึ้น เข้าถึงง่าย และมีตัวแบบที่ชัดเจนในการปฏิบัติ ตามแนวคิดปฏิบัติการณ์นิยม

กล่าวโดยสรุปแล้ว กำเนิดหลักสูตรพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทยในหลักสูตร การศึกษา พ.ศ. 2521 คือรูปธรรมอันชัดเจนในการนำปรัชญาพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานปรัชญา การศึกษาของไทย โดยการเชื่อมโยงกับแนวคิดปฏิบัตินิยมอย่างสอดคล้องกลมกลืน แต่ก็ยังคง เอกลักษณะความเป็นปรัชญาและจิตวิทยาแบบพื้นบ้านของพุทธศาสนา และเมื่อพิจารณาการเกิด หลักสูตรพุทธศาสนาภายใต้บริบทสงครามเย็นแล้ว หลักสูตรพุทธศาสนาตามแนวทางปรัชญาปฏิบัติ นิยมก็ได้ทำให้ประชาธิปไตยกับศาสนากลายเป็นเรื่องเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2520). *หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). *คู่มือการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน* (พิมพ์ครั้งแรก). กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *คู่มือการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน* (พิมพ์ครั้งแรก) กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- หลักสูตรการศึกษา. (2503). ค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2560 จาก www.onec.go.th/plan/surang/15p.pdf
- พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง. (2558). *เปลือย(อุดมการณ์)อารี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท
เซอร์คัส เพรสจำกัด.
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2544). *สาโรช บัวศรี ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบ
ระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

- Baker, C. & Phongpaichit, P. (2014). *A history of Thailand*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buasri, S. (1980). *A philosophy of education for Thailand: The confluence of Buddhism and democracy*. Bangkok: Karn Sasna.
- Field, R. (2007). "John Dewey (1859–1952)". *The internet encyclopedia of philosophy*. Maryville: Northwest Missouri State University.
- Tam, S. (2008). "Modern Thoughts in Education", Lectures presented at Thailand Baptist Seminary, Bangkok, Thailand, March 10-14, 2008.
- Wyatt, D. (2003). *Thailand: A short history*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

Translated Thai References

- Khodbantao, S. (2001). Sarot Buasri: *A philosophy of education for Thailand: The confluence of Buddhism and democracy* (1st ed.). Bangkok: Suviriyasarn. [in Thai]
- Ministry of Education. (1977). *Junior high school curriculum B.E.2008*. Bangkok: Kurusapa Ladprao. [in Thai]
- _____. (2001). *The use of core curriculum B.E.2001* (1st ed.) Bangkok: Kurusapa Ladprao. [in Thai]
- _____. (2008). *The use of Core curriculum B.E.2001* (1st ed.) Bangkok: Kurusapa Ladprao. [in Thai]
- Prapatpong, P. (2014). *Aree's Ideology Reveal* (1st ed.) Bangkok: Certuspress Ltd. [in Thai]
- Prechapermprasit, D. (2006). Buddhist Curriculum in Thai School: development or decline. *Journal of Liberal Arts*. Faculty of Liberal Arts, Thammasat University. vol. 6, no. 2, pp. 128-159. [in Thai]

ผู้เขียน

นางสาวณัฐมา สุขชนานันท์
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาสังคมศาสตร์
สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
โทรศัพท์: 0818905105 อีเมล: luzmarina1167@hotmail.com

Author

Miss Nuttama Suphachananan
Ph.D. in Social Sciences
School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University
Tel: 0818905105 E-mail: luzmarina1167@hotmail.com